

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Nordicom Information*.

Citation for the original published paper (version of record):

Englund, L. (2017)

Soilikki Vettenranta: Krig og katastrofer i media: de unges møte med brutale nyheter

Bergen: Fagbokforlaget, 2017, 149 s..

Nordicom Information, 39(2): 117-120

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-65419>

Soilikki Vettenranta:

Krig og katastrofer i media: de unges møte med brutale nyheter

Bergen: Fagbokforlaget, 2017, 149 s.

I ett allt mer tätande mediebrus av traditionella och nya sociala medier trängs en tillsynes ständigt ökande medierapportering om traumatiska händelser världen över. Det är mindre olyckor och brott i lokalsamhället, inhemska och utländska katastrofer, kriser, krig och terror. Många gånger exponeras barn och vuxna lika mycket. Nya digitala medier, i ständigt uppkopplade livsmiljöer, begränsar möjligheten att skärma av yngre generationer från de starka sinnesintryck och dramatiska berättelser som ständigt påminner om livets faror och trauman. Utöver deras egen motståndskraft och bemästring behövs också stöd och dialog i vuxnas närvaro. Om detta handlar mediepedagogen Soilikki Vettenrantas bok *Krig og katastrofer i media. De unges møte med brutale nyheter*.

Redan förordet är unikt personligt och via Vettenrantas egen uppväxt som finländskt efterkrigsbarn leder hon in läsaren i bokens tematik. I stugorna skedde en del av dåtidens muntligt traderade krigsrapportering. Självupplevda ”nyheter” återberättades av män nyss hemkomna från kriget. Storörat samlades barn och vuxna. Barnens lyssnande – och ibland tjuvlyssnande – blev ofta en psykologisk börda att bära. Vettenranta spekulerar om barnärens krigslekar möjligen var de unga familjemedlemmarnas sätt att bearbeta de krigande fädernas berättelser. I flera år led hon av mar- drömmar om flyngrepp och granatkastning, ett faktum som, via författarens år som TV-

reporter, lett forskningsintresset in på krisområdet: hur unga påverkas av medierapportering om krig och katastrofer och på vilket sätt barn möter berättelser på liv och död. Författaren beskriver hur återvändandet till katastrofer sedan präglat hennes vuxna liv: som informationsansvarig vid en myndighet i samband med Tjernobykatasstrofen, som TV-journalist med många dramatiska händelser på agendan, och som privatperson när hon skärрад följde TV-rapporteringen om skjutningarna på norska Utøya den 22 juli 2011. Under Vettenrantas 25 år som lärare i mediepedagogik har katastroferna avlöst varandra. Varje termin har universitetsstudenterna fått nya studieobjekt.

Boken omfattar olika typer av traumatiska händelser, från skilda epoker och såväl krig som terror, naturkatastrofer och brott, masskadesituationer och enskilda trauman. Från förord till epilog knyts en historisk säck samman där författarens hågkomster och självupplevelser får de finländska krigsbarnen (till vilkas minne boken dedicerats) att möta förintelsens offer. I denna kappsäck av traumatiska händelser från dåtid och nutid samlas brott och attacker i norska lokalsamhällen med världshändelser som terrorattacker, flyktingkriser och krig.

Teoretiskt placerar sig Vettenranta – enligt egen utsago – i skärningspunkten mellan kriskommunikation och mediepedagogik. Jag skulle kanske snarare positionera henne mellan mediepedagogik och traumajournalistik, alternativt kris- eller katastrofjournalistik.

Kriskommunikation är för mig en annan teoribildning, där ofta myndigheter och andra av krisens aktörer figurerar. Kriskommunika-

Bokrecensent: **Liselotte Englund**, fil.dr., universitetslektor, prefekt, Institutionen för miljö- och livsvetenskaper, Karlstads universitet.

tion via medier är visserligen en aspekt, men ett begrepp som oftare används i sammanhang där medierna ofta utgör kommunikationskanaler för andra aktörer. Detta upplever jag inte är perspektivet i Vettenrantas bok.

Genom de första tre av bokens sju kapitel tar författaren med läsaren på en resa via katastrofnyheter som genre, medielandskapets förändring, våldsbegreppet, nyhetens dramaturgi, katastrofrapporteringens etik samt barn i nyhetsförmedlingen. Det fjärde kapitlet anger den första delstudiens teoretiska ramverk. Kapitel fem omfattar analys och resultat från nämnda studie. Det sjätte kapitlet redovisar resultaten från den andra delstudien som utöver TV-rapporteringen också omfattade nyhetsförmedling via sociala medier. I det sjunde och avslutande kapitlet diskuteras huruvida mediepedagogik och krispedagogik (ett begrepp jag bara stött på i denna bok) kan tjäna som verktyg för bättre hantering av kris- och krigs- och katastrofnyheter bland unga. Nästan halva boken utgör denna breda introduktion till det smalare huvudspåret, medan drygt andra halvan redovisar de två undersökningarna med norska skolbarn.

Boken tar en bred ansats via Becks risk-samhälle, Giddens tankar om modernitetens följder samt Cottles hot- och hatsamhälle, vi-och-dom-samhället. Den vetenskapliga ingången till bokens tema präglas av problematiserad nyhetsrapportering. Kraftuttryck som vanmakt, cynism och fruktan görs till representation för en medierapportering där världen beskrivs som en farlig plats. Det slår mig tidigt under läsningen att ett mer balanserat synsätt saknas. Studierna som visar på medierapporteringens stärkande funktion, som ger stora som små en känsla av sammanhang, de refereras inte. Flera viktiga utgångspunkter markeras tidigt i boken: Vuxnas tillkortakommanden när det gäller att samtala med barn om den världens oro som förmedlas via medierna. Ett ansvar som tillskrivs föräldrar, lärare och andra vuxna. Boken rör sig därmed i skärningspunkten mellan nyheten som medieprodukt och mottagaren och mediekonsument.

Vettenranta utgår från en indelning av krisnyheter respektive katastrofnyheter, med just

betoning på nyheter. Avgränsningen är relevant i förhållande till bokens titel. Nyheter och nyhetsrapportering är mer i fokus än själva journalistiken. Det vill säga slutprodukten snarare än nyhetsskapandet, även om sådant som medielogik och journalisters stressfyllda arbetssituation nämns. Effekter – eller snarare respons – hos mediekonsumenter (inte bara barn) berörs kortfattat, såsom fenomenet medlidandeutmattning. Här berörs också hur sociala medier, med 22 julihändelserna som exempel, kan bidra positivt genom att samla och ena människor. Stora kollektiva sorgeritualer har inte sällan påkallats via sociala medier. Främsta fokus ligger dock som sagt på nyhetens innehåll och mötet med tv-tittaren. Termer som katastrofestetik berörs för att beskriva presentationen av krigsnyheter, vid sidan av exempel på hur barn och vuxna reagerade på den amerikanska atombombsfilmen *The Day After*. Även journalistiskt arbete och presstetik berörs, liksom ett resonemang kring hur katastrofdrabbade barn exponeras i medierna.

Att nyheter är bra för unga, fastslår Vettenranta. Medierna blir en ”parallell skola” och en viktig vägledning i att förstå värld och omvärld. På gott och ont adapterar unga snabbt världshändelser på makronivå och gör dem till sina egna på mikronivå, exempelvis genom lek. Men var går gränsen mellan nyttig bearbetning och överexponering? När kan det finnas skäl att skydda unga från nyhetsrapporteringen? Det är en av de bärande frågeställningarna i boken och de studier som utgör dess grund. Ansvaret för att mötet mellan dramatiska nyheter och unga individer blir bra, tillskrivs stora delar av vuxenvärlden – i synnerhet föräldrar och lärare.

När katastrofer och krig förmedlas via nyhetsrapporteringen är våldet på TV-skärmen ’faktiskt’, till skillnad från fiktivt. Dock ger Vettenranta exempel på att fiktionsvåld emellanåt kan upplevas verkligare än verkligheten själv. I vilket fall kan mediekonsumtion i detta gränsland vara svår att bedöma för barn. Mest omskakande är händelser som barn uppfattar skulle kunna inträffa i deras eget liv. Detsamma lär gälla vuxna.

Läsaren introduceras i två huvudsakliga frågeställningar. För det första: Hur upplever barn denna typ av medierapportering? Och för det andra: hur kan vuxna förhålla sig till detta, samt bidra och stötta de unga på ett konstruktivt sätt? Ungas egna röster utgör kärnan i de två studier som ligger till grund för boken. Den ena undersökningen genomfördes av Vettenranta (2005),¹ och omfattade 20 unga ”medforskare”, som Vettenranta benämner dem. Tv-nyheter var då i fokus, och studien resulterade i en föregångare till den nu aktuella boken. En motsvarande urvalsgrupp deltog tio år senare i en uppföljningsstudie av kollegan Daniel Schofield, men då kompletterad med frågeställningar om sociala medier och med något annorlunda intervjudesign. I båda fallen var det ungdomar från grundskolor och gymnasier i Trondheim.

De två studier som enligt baksidestexten är bokens huvudnummer inleds med en beskrivning av den fenomenologiska ansatsen, intervjumetodik, observationsmetod och receptionsanalys. Studierna utgår från en syn på mottagaren som respondent, i form av uttolkare av medieinnehållet. Potentiella reaktioner på katastrofrapporteringen kan vara beteendemässiga, känslomässiga, ideologiska eller åsiktsmässiga. Till resultaten hör att rapporteringen om ett dubbelbarnamord på två systrar i ett norskt samhälle år 2000 påverkade studiens ungdomar lika starkt som terrorattackerna i New York 2001. Vettenranta förvånas, men jag kan tycka att det är en naturlig följd av kulturell och geografisk närhet i det norska fallet, vilket också antyds. Dessutom en mycket hög grad av identifikation. Och författaren skriver mycket riktigt att ungdomarna upplevde 11 september-händelserna som överkliga.

I den andra delstudien som presenteras i boken, redogör Daniel Schofield för de semistrukturerade och fokuserade intervjuer som genomfördes i samma region som tio år tidigare. Schofelds delstudie inföll efter 22 juli-attackerna i Oslo och på Utøya. Av forskningsetiska skäl exponerades inte ungdomarna för rörliga tv-sändningar den gången, utan fick endast titta på stillbilder vilka dock i de flesta fall härrörde från tv. Vid sidan av fem

katastrofnyheter från andra länder, var det – inte oväntat – de norska 22 juli-händelserna som väckte starkast reaktioner.

I studierna finns exempel på både fri och reglerad medieanvändning i ungdomarnas hemmiljöer. Olika typer av bemästringsstrategier exemplifieras. Särskilt flickor tycks ibland medvetet titta bort eller stänga av tv:n när rapporteringen genererar alltför starka sinnesintryck.

Ungdomar i Norge, liksom andra länder, har hög mediekonsumtion och utsätts därmed för omfattande ”riskinnehåll”. Samtidigt tycks de ha ett genomtänkt och reflekterande förhållningssätt till sin medieanvändning.

Utöver geografisk närhet och identifikation visar de norska studierna att iscensättningen av nyheterna har stor betydelse för hur de tas emot av de unga. En viktig slutsats är också att ungdomarna önskar mer vuxen närvaro och engagemang i anslutning till stora, svåra nyhetshändelser. De unga efterfrågar samtal, reflektion och kunskap om orsaksfaktorer till kriser och katastrofer.

Vettenranta hänvisar till hittillsvarande begränsad forskning om barn, medier och katastrofer. Det finns dock en del internationella studier med psykotratumatologisk inriktning. Detta forskningsområde tycks utelämnat i dessa två norska studier. Vettenranta efterlyser norska krispsykologer med intresse för området. I en ny studie har denna efterlysning besvarats, dock ej med inriktning på barnen som mediekonsument, utan i form av en studie på överlevande från Utøya-massakern, och hur de upplevde mediernas rapportering samt egen medieexponering.²

Texten är välskriven, i en språklig syntes mellan det vetenskapliga – eller snarast populärvetenskapliga – det journalistiska och i vissa stycken även det litterära. Författaren själv beskriver sitt arbete som en vetenskaplig fackbok där hon tillåter sig att bli personlig och nära.

Vettenranta vill fånga det mesta, vilket emellanåt leder lite bort från huvudspåret. Läsningen efterlämnar en känsla av att boken bygger på alltför disparata delar, vilket gör mig som läsare osäker på vad det är för slags bok

jag läser: en forskningsöversikt, forskningsrapport, en lärobok, en fackbok, en undersökning eller en kunskapsöversikt? Allt med en biografiliknande inramning. Undersökningsdelen med ungdomsintervjuerna presenteras av naturliga skäl i ett annat format, ett annat språkligt tempo, än resten av boken. Känslan är två böcker i en. Eller en bok som innehåller två forskningsrapporter. Jag tror boken hade vunnit på att vara en populärvetenskaplig forskningsöversikt, med kapitel på olika teman strikt inom ramen för rubrikens tema.

Soilikki Vettenranta vill mycket. Vid epiloden drar resonemanget iväg och perspektivet vidgas till att omfatta allt mänskligt lidande, i dåtid och nutid, med blicken riktad mot framtiden. Det vetenskapliga blir mer till skönlitteratur. Kanske kan jag tycka att boken kunde tjänat på att stanna inom rubrikens ramar. Det kunde möjligen också varit välgörande

för det vetenskapliga fackboksformatet om forskaren fjärmat sig något mer från den egna historien och det egna "solidaritetsärrät" (en incident i samband med 22 juli-attackerna i Norge) liksom de egna tårarna i Auschwitz. Det stora perspektivet är lätt att förstå, för den som läst in Vettenrantas starka personliga levnadshistoria. Det blir till ett mervärde som läsaren får på köpet och som i mediepedagogiska sammanhang helt säkert kan vara mycket användbart.

Noter

1. Vettenranta, Soilikki (2005). *De unge og katastrofelyheter*. Oslo: Abstrakt forlag.
2. Glad, Kristin Alve; Thoresen, Siri; Hafstad, Gertrud Sofie & Dyb, Grete (2017). Survivors Report Back: Young People Reflect on their Media Experiences after a Terrorist Attack. *Journalism Studies*, online first, 1-17 .